
Kronika

Przegląd Historyczny 62/2, 352-362

1971

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

V MIĘDZYNARODOWY KONGRES HISTORII GOSPODARCZEJ
XIII MIĘDZYNARODOWY KONGRES NAUK HISTORYCZNYCH

V Międzynarodowy Kongres Historii Gospodarczej (Leningrad 11—15 sierpnia) i XIII Międzynarodowy Kongres Nauk Historycznych (Moskwa 17—23 sierpnia 1970) zasługują na szerokie omówienie w polskiej prasie naukowej, zarówno ze względu na ich znaczenie ogólne, jak też na wyjątkowo liczny i aktywny udział delegacji polskich. Jesienią ub.r. wielu uczestników wypowiedziało się na te tematy w dziennikach i czasopismach, a „Kwartalnik Historyczny” zorganizował specjalną dyskusję. W naszej „Kronice” zamieszczamy sprawozdania i oceny dotyczące pracy niektórych tylko sekcji oraz nieco uwag ogólnych, przekazanych Redakcji przez uczestników.

Redakcja

Kongres leningradzki, na który przybyło ponad 1200 uczestników, obradował w Pałacu Taurydzkim. Dogodny plan pałacu ułatwiał kontakty uczestników, toteż za jedno z najważniejszych osiągnięć kongresu można będzie zapewne uznać nawiązanie szerokiego bezpośredniego kontaktu między uczonymi, zwłaszcza zaś uczonymi radzieckimi (stanowili połowę zgłoszonych) i innych krajów. Organizatorzy uczynili wiele, by przełamać bariery językowe: w każdej z sal wyprzedzi z trybuny tłumaczone były natychmiast z rosyjskiego, francuskiego, angielskiego i niemieckiego na pozostałe z tych języków. Ten ogromny wysiłek organizacyjny (każde miejsce zaopatrzone było w sprawnie działające słuchawki) był niestety konieczny, bowiem znajomość, choćby bierna, obcych języków jest wciąż u wielu badaczy niedostateczna, a język rosyjski grał tym razem wielką rolę.

Teksty referatów i komunikatów wydane zostały w większości w języku rosyjskim i jednym z zachodnich. Otrzymywano je bezpośrednio przed otwarciem kongresu, można też było zaopatrzyć się w brakujące zeszyty w salach obrad. Na zapoznanie się jednak z treścią choćby części z nich czasu brakło.

Wiąże się to z głównym problemem organizacyjnym zjazdów tego typu: rozrastają się one do granic, w których zaczynają tracić swój pierwotny sens i charakter. Wielką liczbę sekcji (w Leningradzie — 9) krytykowano już w związku z naszym zjazdem lubelskim. W Leningradzie referatów było tak wiele, że choć prelegentom udzielano po kilkanaście czy nawet kilka minut czasu, były posiedzenia, w toku których brakło czasu na dyskusję.

Delegacja polska (53 członków, to jest 19⁰/₁₀₀ uczestników z zagranicy) ustępowała liczebnością tylko radzieckiej, amerykańskiej i francuskiej. Aktywność Polaków była znaczna, zarówno pod względem liczby komunikatów, jak i w dyskusji.

Duże zainteresowanie wywołały obrady sekcji V, poświęconej formom własności w systemie feudalnym i początkom kapitalizmu. Problem własności znakomicie nadaje się do badania porównawczego, choć próba łączenia zagadnień azjatyckich i europejskich naruszyła w praktyce wartość problematyki i dyskusji. Referat J. Topolskiego na temat feudalizacji gospodarki wielkich dóbr w Europie środkowej i wschodniej XVI—XVIII w. wywołał ożywioną dyskusję. Sprawy te powinny wrócić pod obrady następnych kongresów i specjalistycznych konferencji.

Zagadnienia handlu i kredytu epoki preindustrialnej dyskutowane były w dwóch odrębnych sekcjach. Podział ten okazał się niesłuszny, bowiem przedmiot obrad był w istocie wspólny. Wydaje się, że podział na sekcje i szczególnie plan obrad powinien podlegać korekturze w związku z treścią przygotowanych referatów.

Bardzo liczny udział historyków radzieckich pozwolił wielu cudzoziemcom zetknąć się po raz pierwszy z dorobkiem uczonych z republik związkowych. Sumując impresje z programu obrad i dyskusji podkreślić trzeba, wśród innych, wielki dorobek historyków estońskich, którzy wyróżnili się nowoczesnością metod badawczych (referaty L. Loone i I. Sildmae o strukturze i modelach renty feudalnej w Estonii w XVIII w.; J. Kahk — na temat analizy matematycznej problemów rozwoju społeczno-gospodarczego Estonii w pierwszej połowie XIX w.; H. Palli — o badaniach historiometrycznych w zakresie demografii i historii gospodarczej Estonii).

Obrady sekcji poświęconej metodologii przeszły pod znakiem zastosowania komputerów w badaniach historycznych. Przedstawiono różnorakie próby ich zastosowania, głównie w demografii historycznej, badaniach Konjunktury gospodarczej, od średniowiecza począwszy, zwłaszcza zaś chyba w studiach nad odrębnymi grupami społecznymi, jak np. wojsko. Gros czasu w referatach i dyskusji poświęcono technice zbierania i opracowywania danych. Wydaje się, że na więcej uwagi zasługuje kwestia stosowania metod matematycznych (maszyn cyfrowych) do krytyki źródeł poddawanych obróbce. Sprawa ta wyjdzie zapewne na pierwszy plan, gdy znane już będą wyniki pierwszych prac historycznych opartych na zastosowaniu maszyn cyfrowych. Obecnie są to głównie badania regionalne związane z zachowaniem obfitych źródeł, nie do ogarnięcia metodami tradycyjnymi. W Leningradzie nie dyskutowano przedsięwzięć o znaczeniu międzynarodowym. Przedstawiony został natomiast amerykański projekt *Historical Data Center for Collective Biography* (referat T. K. Rabb'a). Zainteresowani tym przedsięwzięciem mogą zwrócić się pod adres: Miss Mary Jane Elenewski, c/o Professor Theodore K. Rabb, Department of History, Princeton University, Princeton N.J., 08340, USA.

Wybrany został w Leningradzie nowy zarząd Międzynarodowego Towarzystwa Historii Gospodarczej. Nowym prezesem został prof. Krislof Glaman n (Kopenhaga). Ustupujący prezes, prof. W. Kula został wybrany prezesem honorowym. Prof. J. Topolskiego wybrano członkiem Zarządu.

XIII Międzynarodowy Kongres Nauk Historycznych był najliczniejszym z kongresów dotychczasowych: blisko 4000 uczestników z 45 krajów. Odbyły się dwa posiedzenia plenarne oraz 40 sekcyjnych, ponadto obradowało kilkanaście komisji specjalistycznych. Na samych tylko sekcjach (4 chronologiczne, metodologiczne tudzież osobna sekcja „kontynentów”) przedyskutowano 80 referatów. Na kilku wybranych posiedzeniach pierwszeństwo w dyskusji przyznano powołanym zawczasu ekspertom. Referaty rozesłane wcześniej nie były odczytywane. Funkcjonowało równoczesne tłumaczenie wystąpień z rosyjskiego na francuski i angielski oraz na odwrót.

Sekcja metodologiczna cieszyła się wręcz niebywałą frekwencją. Dyskutowano w niej m.in. nad miejscem historii w ramach nauk społecznych, nad zastosowaniem maszyn w badaniu historycznym, nad funkcją biografistyki, nad znaczeniem masowych relacji w studium historii najnowszej. Sekcja kontynentów poświęciła niewiele uwagi Indiom i Chinom. Jeden dzień poświęcono Czarnej Afryce, drugi zaś — Ameryce Łacińskiej, przy znikomej reprezentacji krajów trzeciego świata. Na Sekcji historii najnowszej najżywszą dyskusję spowodował węgierski referat o faszyzmie, wokół którego starli się wyraziciele sprzecznych poglądów na definicję, genezę i walor aktualny problemu. Komitet dziejów

II wojny światowej skupił się na temacie mniej kontrowersyjnym: udziale mas roboczych w wysiłku wojennym. Wśród najbardziej aktywnych komisji wymienić należy komisję ruchów i struktur społecznych (referat zbiorowy nad ruchami chłopskimi od schyłku XVIII w. po dzień dzisiejszy); komisję slawistyczną (cykl referatów o roli miast w rozwoju świadomości narodowej); komisję porównawczej historii wojskowości (życie i psychologia żołnierzy wszystkich stopni, w tym partyzantów; metodyka, dokumentacja, ikonografia). W ramach kongresu odbyło się też jednodniowe kolokwium leninowskie.

Na zjeździe zaznaczył się silny udział referentów i dyskutantów z krajów socjalistycznych. Goście zachodni nie w pełni skorzystali z otwartej możliwości konfrontacji, uchylając się od dyskusji nad wielu referatami, nawet odnoszącymi się do bliskiej im problematyki. Delegacja polska (ponad 160 osób) była czwarta co do liczebności, po ZSRR, USA i Francji. Mieliliśmy sobie przyznane 4 referaty sekcyjne (J. W. Borejsza, J. Gierowski, B. Leśnodorski, H. Łowmiański), 8 zaś wygłosili Polacy w komisjach. Polskich wystąpień w dyskusji na sekcjach w komisjach było około 90. Delegacja polska ofiarowała kongresowi 2-tomową księgę w języku francuskim. Tom I (red. A. Wyczański) zawierał informacje o stanie polskiej nauki historycznej, a tom II (red. J. Tazbir) wybraną bibliografię z ostatniego 25-lecia. Tom I wymienionej księgi ukazał się również w wersji rosyjskiej.

W czasie kongresu obradowało również walne zebranie Międzynarodowego Komitetu Nauk Historycznych. Nowym prezydentem na okres pięcioletni obrany został A. Guber (ZSRR). Prof. A. Gieysztor (Polska) został ponownie powołany do składu Biura. Następny kongres w 1975 r. ma odbyć się w Stanach Zjednoczonych.

Uczestnicy Sekcji Historii starożytnej na obu kongresach byli stosunkowo nielicznie reprezentowani. Dlatego też w obradach tej sekcji mniej widoczne były niekorzystne skutki masowości kongresów, natomiast szeroki udział uczonych radzieckich z całego prawie terenu ZSRR pozwolił na bliższe zapoznanie się z nurtującymi historyków radzieckich problemami i interesującymi wynikami wykopalisk na odległych terenach styku wpływów grecko-rzymskich i wschodnich.

Na obu kongresach w centrum dyskusji znalazły się problemy niewolnictwa starożytnego. W Leningradzie mówiono o wydajności pracy niewolniczej, szczególnie w Italii; dyskusja częściowo kularowa (niestety zabrakło czasu na dyskusję podczas obrad, zbyt wielką była liczba referatów i głosów zamówionych w dyskusji) raczej doprowadziła do wniosku, że wobec fragmentaryczności danych o wydajności pracy w starożytności i braku możliwości porównań między pracą wolnych i niewolników nie da się tej kwestii rozstrzygnąć. W Moskwie posiedzenie poświęcone strukturze społecznej w starożytności z referatem prof. S. L. Utczenko i I. M. Diakonowa było jednym z najbardziej interesujących. Referenci odeszli bowiem w swoim wykładzie od tradycyjnego podziału podstawowego na wolnych i niewolników, starali się natomiast w proponowanym przez siebie podziale społecznym zastosować kryterium stosunku do produkcji — a więc podział na grupy: 1.) ludzi mających bezpośrednio lub pośrednio własność środków produkcji a nie biorących osobiście udziału w procesie produkcyjnym; 2.) ludzi mających własność środków produkcji i biorących udział w produkcji; 3.) ludzi pozbawionych własności środków produkcji a będących bezpośrednimi producentami dóbr. A co najważniejsze, w tej ostatniej grupie autorzy referatu umieścili także uwagę na zróżnicowanie społeczne grupy niewolników, których część posiadała środki produkcji i korzystała z cudzej pracy. Dyskusja, w której brali

udział głównie historycy radzieccy, poza kilkoma głosami krytycznymi, bardzo pozytywnie przyjęła tezy referatu. Sekcja historii starożytnej kongresu w Leningradzie jedno posiedzenie poświęciła zagadnieniu gospodarczej roli miast w państwach Bliskiego Wschodu, a drugie zagadnieniom monetarnym Cesarstwa Rzymskiego, jednej z tych dziedzin, w której badania lat ostatnich przyniosły szczególny postęp.

Na kongresie moskiewskim na zebraniu pierwszym mówiono o zagadnieniach równowagi sił politycznych w starożytności klasycznej, o wynikach nowszych badań nad rozszerzaniem się obywatelstwa rzymskiego (W. Seston) oraz o problematyce wielkiej kolonizacji greckiej w Italii i na Sycylii (G. Vallet). Bardzo ożywioną dyskusję wywołały też referaty poświęcone zagadnieniom wzajemnego stosunku świata klasycznego i ludów Bliskiego Wschodu starożytnego (T. R. S. Broughton i V. D. Blawatsky).

Bardzo szczupła delegacja polskich historyków starożytnych (trzy osoby) w Leningradzie zaznaczyła się dwoma komunikatami, w Moskwie głosami w dyskusji i udziałem w prezydium na jednym z posiedzeń.

A. M., S. K., I. B.-M.

14—19 września 1970 obradował w Wiedniu X międzynarodowy kongres genealogii i heraldyki, zorganizowany przez Austriackie Towarzystwo Heraldyczne „Adler”. Obrady kongresu, w którym udział wzięło około 300 uczestników, odbywały się w sekcjach: genealogii, heraldyki, sfragistyki, weksylogologii, ikonografii i insygniologii; wygłoszono kilkadziesiąt referatów i komunikatów. Kongres połączony był z obchodem 100 rocznicy założenia Austriackiego Towarzystwa Heraldycznego „Adler”.

W dniach 22—25 września 1970 odbyło się w Táborze IV *Symposium Pragense*, zorganizowane przez praski Instytut Historii Czechosłowacji i Historii Powszechnej Czechosłowackiej Akademii Nauk. Temat symposiumu — „Tabor i rewolucja husycka” związany był z obchodami 550-lecia założenia husyckiego miasta. IV *Symposium Pragense*, podobnie jak poprzednie, zgromadziło licznych przedstawicieli mediewistyki czeskiej a także sporą grupę badaczy zagranicznych — z krajów europejskich i Ameryki Północnej. W czasie symposiumu wygłoszono 16 referatów, które w większości poruszały problematykę ideologii taboryckiej, w powiązaniu bądź z dziejami ruchu husyckiego, bądź z szerszym tłem ideologii późnego średniowiecza.

W pierwszym dniu symposiumu, po uroczystości otwarcia, J. Janáček (Praga) wygłosił referat wstępny, zawierający uwagi o problematyce badawczej husytyzmu, zwłaszcza ruchu taboryckiego. W referacie przeważał punkt widzenia badacza dziejów gospodarczych a na plan pierwszy wysunęła została problematyka badań nad strukturą ekonomiczną regionu Czech południowych w XV w. Poruszono również zagadnienie przemian społecznych w okresie husytyzmu oraz ich wpływu na późniejszy układ stosunków społecznych.

Drugi dzień symposiumu otworzyło wystąpienie J. Mezníka (Brno) poruszające ważki problem wzajemnego stosunku dwu największych ośrodków ruchu husyckiego — Taboru i Pragi. Autor zwrócił uwagę na odmienny układ sił społecznych odgrywających decydującą rolę w tych miastach i na odmienną sytuację Pragi i Taboru w okresie husytyzmu. R. Heck (Wrocław) podjął zagadnienie znaczenia dążeń narodowych i poczucia przynależności słowiańskiej w ruchu taboryckim. Analiza tekstów dokonana przez autora miała na celu wykazanie roli świadomości słowiańskiej w ruchu husyckim i jej związku z poczuciem czeskiej

świadomości narodowej. Często akcentowane przez uczestników sympozjum zjawisko złożoności ideowej ruchu husyckiego podkreślone zostało również w referacie J. B. Čapka (Praga). Zwrócono tu uwagę na specyfikę sytuacji społecznej Czech wschodnich (w odróżnieniu od południowych), która miała niemały wpływ na uformowanie nurtu „orebickiego” w husytyzmie. Referat poruszył również sprawę stosunku tego nurtu do radykalnego odgałęzienia taboryckiego. Analiza struktury społecznej i gospodarczej oraz sytuacji politycznej dwu miast południowoczeskich — Taboru i Czeskich Budziejowic, dokonana w wystąpieniu B. Janouška (Cz. Budziejowice), dawała wyjaśnienie odmiennej roli, jaką miały te ośrodki w ruchu husyckim. Jedynym wystąpieniem traktującym o militarnych aspektach ruchu taboryckiego był referat J. Durdíka (Praga). Autor zwrócił uwagę na rolę poszczególnych rodzajów wojsk i omówił kolejno działanie husyckiej piechoty, kawalerii i artylerii. W czasie sympozjum poruszano także problematykę związaną z dziejami ziem graniczących z Czechami w czasach husytyzmu, co pozwalało wykazać specyfikę antagonizmów i walk społecznych na tych terenach w zestawieniu z rewolucyjnym ruchem husyckim. Tego rodzaju zagadnienie podjął G. Székely (Budapeszt), mówiąc o walkach klasowych na Węgrzech w latach 1437—1514, tj. w schyłkowym okresie rozwoju husytyzmu czeskiego. Drugi dzień sympozjum zamykały dwa referaty o charakterze informacyjnym: M. Richtera (Praga) o „husyckim” znalezisku archeologicznym w miejscowości Sezimovo Ústí oraz O. Jankovca (Tabor) o technicznych podstawach rekonstrukcji historycznego miasta Tabor.

Trzeci dzień obrad rozpoczął się od wygłoszenia grupy referatów ściśle związanych z zasadniczą tematyką Sympozjum. Poświęcone one były roli Taboru jako ośrodka rewolucji husyckiej oraz miejscu taborytyzmu w ruchu husyckim i rewoltach europejskich w późnym średniowieczu. Na szczególną uwagę zasługiwał obszerny referat F. Šmahela (Praga), który był z jednej strony podsumowaniem dotychczasowych badań nad ruchem taboryckim, zwłaszcza w dziedzinie jego ideologii, z drugiej zaś strony, zawierał nowe wskazania i postulaty badawcze. A. Tenenti (Paryż) zwrócił uwagę na specyfikę rewolucji husyckiej w dziejach ruchów społecznych i prądów ideowych w Europie przełomu XIV i XV wieku. W myśl stwierdzeń autora, husytyzm rodzi się i rozwija w epoce, w której szereg struktur tradycyjnych, typowo średniowiecznych (również struktury myślowe) przeżywa swój schyłek a w ich miejsce powstają nowe, charakterystyczne dla epoki nowożytnej. Wiążą się z tym określone trudności badawcze — w wielu pracach o husytyzmie razić może przyjęcie perspektywy „zbyt średniowiecznej” lub „zbyt nowożytnej”. Husytyzm jako zjawisko społeczne lub inne zrozumieć można w perspektywie procesów kulturowych epoki, w której się rozwijał. Podobny temat referatu przedstawił F. Seibt (Bochum), mówiąc o miejscu Taboru i taborytyzmu w ideologii ruchów społecznych i rewolt schyłku XIV i początku XV w. Nie pozbawione akcentów polemicznych wystąpienie badacza niemieckiego wskazywało rolę herezji w rewolucji husyckiej, jej poszczególne aspekty, rolę poglądów chiliastycznych, wreszcie pewien typ utopii uformowany w taborytyzmie. Odm inną problematykę przedstawił F. G. Heymann (Calgary — Kanada) charakteryzując komunę taborską na tle średniowiecznych komun w Europie. O organizacji prawnej husyckiego miasta mówił J. Kejř (Praha) wykazując m.in. związek norm prawnych przyjętych przez taborytów z założeniami ideowymi ruchu taboryckiego. A. Molnár (Praga) w swym wystąpieniu podjął problem stosunku teologii taboryckiej do zjawiska przemocy rewolucyjnej. Poglądy radykalnego seniora taboryckiego Mikołaja z Pelhřimowa są przykładem usankcjonowania przez „bożych bojowników” czynnej, zbrojnej walki ze złem, którego uosobienie widzieli oni w siłach obozu katolickiego i krucjaty antyhusyckiej. Postaci przywódców heretyckich w sektach XIV w. oraz w taborytyzmie stanowiły przed-

miot analizy dokonanej w wystąpieniu niżej podpisanego. Ostatnim wystąpieniem był referat J. Daňhelki (Praga) poświęcony problematyce stosunku taborytyzmu do zjawisk kultury oraz wpływów tego nurtu na przemiany w kulturze czeskiej XV w. Akcentowano przede wszystkim stosunek husytyzmu do tradycji kulturalnych i problem przemian w literaturze i języku czeskim.

Znaczna część wygłoszonych referatów wywołała wystąpienia dyskusyjne, poświęcone bądź to sprawom metody badań, bądź sprawom interpretacji. Wymienić tu należy wystąpienia J. Kejřa (Praga), H. Kollera (Salzburg), S. Dolezela (Marburg), R. Hecka (Wrocław) i innych.

Materiały IV *Symposium Pragense* opublikowane zostaną w językach oryginalnych w czasopiśmie „Mediaevalia Bohemica” oraz w przekładzie czeskim w czasopiśmie „Jihočeský Sborník Historický”.

S. B.

16—18 grudnia 1970 odbyło się w Smolenicach (Słowacja) sympozjum naukowe na temat charakteru feudalizmu w Słowacji w XVI—XVIII w. Organizatorem był Instytut Historyczny Słowackiej Akademii Nauk, zaś obok historyków i archiwistów słowackich zaproszeni zostali do udziału również badacze z Czech, Jugosławii, Niemiec, Polski (C. Bobińska, A. Mączak, B. Zientara, L. Żytkowicz), Węgier i ZSRR. Referaty wygłosili: A. Špiesz — „Proces refeudalizacji w Słowacji”, P. Ratkoš — „Rozwój renty feudalnej w Słowacji XVI—XVIII w.”, P. Horváth — „W sprawie społeczno-gospodarczego i prawnego położenia poddanych w Słowacji w XVI—XVIII w.”; L. Żytkowicz przedstawił „Uwagi nad ustrojem agrarnym w Polsce od XVI do XVIII w.”, a I. Erceg (Zagrzeb) — „Rzut oka na strukturę rolną Chorwacji i Słowenii w XVII i XVIII w.” Również G. Heitz (Rostock), J. Kočí, L. Makkai i A. Mańkow (Leningrad) omówili zagadnienia położenia chłopstwa odpowiednio — wschodnich Niemiec, Czech, Węgier i Rosji w omawianych stuleciach.

Zebrań razem licznego grona badaczy historii agrarnej Europy Wschodniej pozwoliło przedyskutować zarówno zagadnienia rozwoju renty feudalnej i położenia chłopstwa w szerszej skali geograficznej. Najwięcej uwagi poświęcono problemowi „wtórnego poddaństwa”, a to w związku z tezą A. Špiesza, iż w Słowacji i na ziemiach czeskich ono nie występowało. Większość obecnych odniosła się do tej tezy krytycznie. Wymiana poglądów wykazała, że zarówno w terminologii jak w ocenie występowania wielu zjawisk panują daleko posunięte różnice; zwłaszcza w dziedzinie konfrontacji położenia gospodarczego chłopstwa i odpowiedniego ustawodawstwa panuje wiele nieporozumień. Omawiane zagadnienia dyskutowane były z punktu widzenia realiów ustroju rolnego i gospodarki Europy XVI—XVIII w.; problemy metodologiczne, próby precyzowania definicji traktowano marginesowo. Zwrócono natomiast uwagę, że przydatne byłyby intensywniejsze formy współpracy badaczy zainteresowanych tymi problemami; mówiono m.in. na temat opracowania kwestionariusza-ankiety, dotyczącej ustroju rolnego, w szczególności zaś zjawiska folwarku-przedsiębiorstwa rolnego, która pozwoliłaby sprecyzować poglądy historyków i obraz różnic regionalnych.

A. M.

26—28 października 1970 Instytut Historii Gospodarczej Uniwersytetu Kopenhaskiego i Królewskie (Duńskie) Towarzystwo Naukowe zorganizowały w Kopenhadze kolokwium poświęcone krytyce źródłowej i metodom wykorzystania naukowego rejestrów cła sundzkiego. Rejestry celne, które poczynając od końca XV w. dotyczą żeglugi, zaś od 1557 do 1857 rów-

niez towarów, zachowały się w Rigsarkivet w Kopenhadze, gdzie zajmują około 60 mb. Luki dotyczą kilku zaledwie lat. Obok list oclonych statków i towarów istnieją też rejestry wydatków związanych z pracą komory celnej w Helsingør, akta sądowe i inne. Ten wyjątkowy zespół źródeł wzbudzał od końca ubiegłego stulecia zainteresowanie historyków a w latach międzywojennych i pięćdziesiątych rozgorzał również ostry spór między badaczami duńskimi. Powszechnie uważa się, że drukowany wyciąg z tych materiałów (wyd. N. Bang i K. Korst) nie odpowiada potrzebom nauki, jednak pozytywne rozwiązanie trudności technicznych korzystania z tak ogromnego zespołu zaproponował ostatnio dr H. Chr. Johansen, profesor Uniwersytetu w Odense (Dania). Jego projekt kodu i metody programowania maszyny cyfrowej, zastosowany do dwudziestu lat przełomu XVIII i początku XIX-w. i wypróbowany na 1% danych, został przedstawiony uczestnikom kollokwium.

Pozostałe referaty dotyczyły: prof. P. Jennina (*École Pratique des Hautes Études*, Paryż) — wykorzystania rejestrów sundzkich do badania długich cykli koniunktury gospodarczej; doc. A. Mączaka (Warszawa) — wykorzystania ich do badania dziejów cen w XVI/XVII w.; fil. lic. M. Nilsson (Linköping) — wartości źródłowej tych rejestrów dla końca XVII w.; prof. H. Van der Wee (Louvain) mówił o wykorzystaniu maszyny cyfrowej dla innego rodzaju badań nad koniunkturą gospodarczą dawniejszych okresów.

W dyskusji brało udział kilkunastu historyków z Danii, Finlandii, Francji, Holandii, NRF, Portugalii i Szkocji. Panowała zgoda, gdy chodziło o uznanie wartości naukowej omawianego zespołu. Również zasady zastosowania maszyny cyfrowej, przedstawione przez prof. Johansena, zostały przyjęte. Rozszerzono jednak zakres badanych zagadnień, postulując wzięcie pod uwagę cen (dla lat 1557—1647) oraz przystosowanie kwestionariusza i kodu do zmieniających się od XVI do XIX w. form zapisu celnego. Kontynuację prac uznali zebrani za pilny postulat badawczy. Otwarty pozostaje problem formy i warunków udostępniania materiału, przetworzonego przez maszynę cyfrową.

Jednocześnie poddano krytyce sam materiał źródłowy. Mimo zafałszowań i braków stanowi on zespół wyjątkowej wartości z racji położenia Sundu na szlakach handlu europejskiego i z powodu długości serii. Swoisty dylemat wynika stąd, że głębsza krytyka tego źródła możliwa będzie wówczas, gdy całość informacji przekazana zostanie maszynie cyfrowej. Organizator konferencji, prof. H. Głaman zapowiedział, że w miarę środków prace nad udostępnieniem rejestrów sundzkich będą prowadzone przez Instytut Historii Gospodarczej Uniwersytetu Kopenhaskiego i przedstawiane w ramach następnych konferencji.

W uzupełnieniu dyskusji uczestnicy kollokwium zapoznali się z problematyką badanego źródła *in situ*: w Helsingør nad Öresundem i w magazynach Rigsarkivet w Kopenhadze.

A. M.

25—28 kwietnia 1969 odbyło się w Paryżu międzynarodowe kollokwium wojskowej historii porównawczej pod przewodnictwem gen. armii Gambiez. Zgromadziło ono około stu historyków wojskowości z wielu krajów. Wygłoszone referaty dotyczyły różnorodnych zagadnień od psychologii wojskowej po biografie wybitnych dowódców.

25—28 kwietnia 1970 odbyło się w Pointe-à-Pitre (Gwadelupa) kollokwium z udziałem historyków z Jamajki, Trynidadu i Martyniki na temat przejścia od społeczeństwa niewolniczego do post-niewolniczego na Antylach w XIX w.

4—7 listopada 1970 odbył się w Oaxtepec (Meksyk) pod przewodnictwem Daniela Cosío Villegas III Zjazd Historyków Meksykańskich i Północnoamerykańskich. Jego głównym tematem była analiza historiografii meksykańskiej ostatniego okresu.

W NRD ukazała się praca niemieckiej dziennikarki Giseli Reller: *Maksymilian Kolbe. Prior von Niepokalanów und Auschwitzhaftling nr 16670*, Union Verlag, Berlin 1968.

3—9 sierpnia 1969 odbyła się w Salt Lake City pierwsza światowa konferencja na temat zabezpieczenia zbiorów archiwalnych. Zgromadziła ona 7000 uczestników z 46 krajów, w tym ponad 600 specjalistów z Europy. Obrady toczyły się w trzynastu sekcjach; wszystkie wygłoszone komunikaty (w liczbie kilkuset) zostały opublikowane.

W kwietniu 1970 przy Ośrodku badań nad dziejami Kanady w School of Advanced International Studies Uniwersytetu w Waszyngtonie utworzono *National Committee on Canadian Studies in the United States*. Jego przewodniczącym został prof. Richard A. Preston.

3—11 września 1969 odbył się w Londynie Międzynarodowy Kongres Demograficzny. Obrady jednej z dziesięciu sekcji poświęcone były demografii historycznej. Sekcja dyskutowała w dwóch grupach: demografia przed 1800 rokiem i po 1800 roku. Wygłoszono referaty na temat paleodemografii i jej metod, stanu badań demograficznych w poszczególnych krajach świata, wykorzystania przekazów genealogicznych jako źródła historyczno-demograficznego.

8 lipca 1970 w Birkbeck College (Londyn) odbyła się doroczna konferencja na temat *The Sense of the Past and History* organizowana przez *Past and Present Society*. Na konferencji referaty wygłoszili: E. J. Hobsbawm, Francis Haskell i Philipp Abrams. Sprawozdanie z konferencji zamieścił „Past and Present” w zeszyte 48.

W Uniwersytecie Londyńskim odbyła się w dniach 9—10 lipca 1970 Anglo-Amerykańska konferencja historyków, w której wzięło udział ponad 500 delegatów z Anglii, USA i Kanady. Głównym tematem konferencji była problematyka Renesansu.

W Londynie w *Institute of Historical Research* odbyła się w dniach 6—8 listopada 1970 II konferencja historyków angielskich i niemieckich (z NRF). Postanowiono kontynuować wymianę stypendialną, prace nad wydawnictwami informacyjnymi o germanicach i anglicanach w archiwach obu krajów. Strona niemiecka przygotowuje do druku trzutomową edycję źródeł do dziejów stosunków angielsko-niemieckich w XX wieku. Historycy angielscy podejmą starania o utworzenie w Londynie Instytutu Historii Niemiec.

W Anglii ukonstytuował się nowy zarząd Towarzystwa Badań nad Językiem i Literaturą Średniowieczną (*Society for the Study of Mediaeval Language and Literature*). Prezesem Towarzystwa została Kathleen Chesney, vice-prezesami Eugene Vinaver i J. R. R. Tolkien, sekretarzem R. C. D. Perman.

W „Past and Present” (nr 47, maj 1970) opublikowano dyskusję nad artykułem Stephena Fostera: *The Presbyterians Independents Exercised*. W kollokwium, którego temat został nazwany „Prezbiterianie, Independenci i Purytanie” wzięli udział: Blair Warden, Valerie Pearl, David Underdown, J. H. Hexter i Stephen Foster. Problematyka dyskusji świadczy o niegasnącym zain-

teresowaniu i ciągle kontrowersyjnej problematyce dziejów społecznych i gospodarczych Anglii XVII w.

Ukazał się suplement do 18 t. „Agricultural History Review”, wydany z okazji 70 rocznicy urodzin prof. Herberta Finberga, badacza dziejów średniowiecznej Anglii, redaktora i autora m.in. monumentalnej *Agrarian History of England and Wales*. Tom redagowany przez Joan Thirsk nosi tytuł *Land, Church and People* i zawiera m.in. prace C. Harta, J. Thirsk, E. Johna.

W Londynie powstał nowy kwartalnik „European Studies Review”. Czasopismo poświęcone będzie problematyce historii, literatury i ideologii w dziejach nowożytnej Europy (1500—1945) i ma mieć charakter międzynarodowy. Wydawcą nowego kwartalnika został Dr J. H. Shennan z Uniwersytetu w Lancaster.

Ukazały się dwa dalsze tomy „The New Cambridge Modern History”. Tom IV pod red. J. P. Coopera nosi tytuł „Upadek Hiszpanii i Wojna Trzydziestoletnia” i obejmuje lata 1609—1648/59. Tom VI — „Potęga Wielkiej Brytanii i Rosji” redagowany przez J. S. Bromley'a obejmuje okres 1688/1715/25. Są to ostatnie tomy w nowej edycji.

W 1970 r. ukazał się 150 tom wydawanej od 70 lat „Victoria History of the Counties of England”. To pomnikowe wydawnictwo, wyrosłe z zainteresowań regionalnych, wydawane luksusowo z myślą o bibliotekach snobistycznych posiadaczy, zawarło w sobie jednak ogromną sumę wiadomości, które odegrały wielką rolę np. w dyskusji nad *gentry* i arystokracją angielską w stuleciu przed Wojną Domową — w pracach R. H. Tawneya, R. H. Trevor-Ropera, J. P. Coopera i L. Stone'a.

Komitet badań nad dziejami Francji (Comitee on Research in French Studies) przy Uniwersytecie w Sussex organizuje w dn. 26—28 marca 1971 kolokwium poświęcone Komunii Paryskiej 1871.

W 1970 r. ukazał się w Moskwie pierwszy numer „Wiestnika wojennej istorii Ministerstwa Obrony SSSR”. Pismo to poświęcone jest problemom metod historii wojskowości i klasyfikacji praw wojny. Chronologicznie zajmuje się przede wszystkim okresem Wielkiej Wojny Ojczyźnianej.

Comité National Belge des Sciences historiques opublikował książkę pt. *Un quart de siècle de recherche historique en Belgique (1944—1968)*, pod red. J. A. van Houtte, Louvain — Paris 1970, ss. XIV, 586. Wydawnictwo przynosi przegląd powojennej belgijskiej literatury historycznej z zakresu historii powszechnej i historii Belgii (według podziału tematycznego i chronologicznego).

1 czerwca 1969 zmarł w wieku 97 lat prof. Charles Howard McIlwain, historyk prawa, wykładowca uniwersytetów Princeton, Harvard, Ohio, Oxfordzkiego i in. W latach 1935—36 był prezesem Amerykańskiego Towarzystwa Historycznego. Jego główne prace to: *High Court of Parliament*; *The American Revolution — A Constitutional Interpretation*; *Growth of Political Thought in the West*; *Constitutionalism — Ancient and Modern*.

18 lipca 1969 zginął w wypadku samochodowym Sylvain Stym-Popper, wybitny francuski archeolog i architekt, specjalista od restauracji zabytków architektury średniowiecznej.

13 grudnia 1969 zmarł prof. Guillaume Jacquemyns, historyk dziejów najnowszych Belgii.

W 1970 zmarł wybitny historyk zajmujący się dziejami świata antycznego Jerome Carcopino. Był on autorem szeregu prac dotyczących historii Rzymu

starożytnego, z których najbardziej znaną była tłumaczona na szereg języków *La vie quotidienne à Rome à l'apogée de l'Empire*.

17 stycznia 1970 zmarła w Pradze profesor Milada Paulová, wykładowca dziejów narodów słowiańskich na Uniwersytecie Karola. Profesor Paulová wydała szereg prac z dziedziny historii Słowian. Do najgłośniejszych zaliczyć trzeba *Tajný výbor (Maffie) a spolupráce s Jihoslovany v letech 1916—1918*, Praha 1968.

25 stycznia 1970 zmarł w wieku 96 lat nestor historyków belgijskich prof. Jules Vannerus. Był on autorem wielu prac z dziedziny historii Belgii, nauk pomocniczych oraz metodologii historii i współredaktorem wielu czasopism historycznych.

19 lutego 1970 zmarł Gabriel Le Bras, profesor Sorbony, historyk religii i kościoła francuskiego.

11 marca 1970 w Toronto zmarł w wieku 86 lat prof. W. Stewart Wallace, badacz dziejów Kanady w XVIII w., wydawca źródeł i redaktor szeregu wydawnictw encyklopedycznych: *Encyclopaedia of Canada; Dictionary of Canadian Biography*.

30 czerwca 1970 zmarł profesor Jakow Aleksandrowicz Lewicki, specjalista w zakresie historii średniowiecznej Europy, autor pracy *Gorod i gorodskoje remiesło w Anglii w X—XII wiekach*, Moskwa 1960. Do ostatnich lat życia pracował nad monografią o mieście średniowiecznym w okresie rozwoju feudalizmu w Anglii (XII—XIV). Wiele wysiłku włożył w organizację XIII Międzynarodowego Kongresu Nauk Historycznych.

12 listopada 1970 zmarł w wieku lat 76 Percy Ernst Schramm, profesor uniwersytetu w Getyndze. Urodzony w Hamburgu, w 1924 r. Privatdozent uniwersytetu w Heidelbergu, od 1929 r. związany był z uniwersytetem w Getyndze. Był wybitnym specjalistą w zakresie historii powszechnej średniowiecza, autorem szeregu studiów poświęconych ideologii władzy średniowiecznej: *Kaiser, Rom und Renovatio*, 1929 (II wyd. 1957); *Geschichte des englischen Königtums im Lichte der Krönung*, 1937; *Der König von Frankreich. Das Wesen der Monarchie vom 9. bis zum 16. Jahrhundert* t. I—II, 1939. Zmarły był także autorem opracowania: *Hamburg, Deutschland und die Welt*, 1943 (II wyd. 1952). Szczególne znaczenie mają jego nowatorskie prace poświęcone symbolice władzy na czele z pomnikowym wydawnictwem: *Herrschaftszeichen und Staatssymbolik. Beiträge zu ihrer Geschichte vom III. bis zum XVI. Jahrhundert* t. I—III, 1954—1956; także: *Kaiser Friedrichs II. Herrschaftszeichen*, 1955; *Sphaira-Globus-Reichsapfel*, 1958; *Denkmäler der deutschen Könige und Kaiser*, 1961. W czasie II wojny P. E. Schramm był kronikarzem Oberkommando der Wehrmacht; zapiski z tego czasu ogłosił w 1963 r. jako *Kriegstagebuch des OKW Wehrmachtführungsstab 1940—1945*. Zmarły utrzymywał żywe kontakty z historykami polskimi; w 1965 r. wziął udział w międzynarodowym kollokwium poświęconym początkom państw europejskich w IX—XI w. zorganizowanym przez Instytut Historii PAN, wygłaszając referat o średniowiecznych insygniach władców polskich.

15 stycznia 1971 zmarł w Genewie w wieku lat 80 Aleksander Wasiljewicz Sołowiew, mediewista i slawista, emerytowany profesor Uniwersytetu Genewskiego. Plon jego rozległych zainteresowań naukowych stanowi znaczący wkład do osiągnięć w zakresie badań nad historią, kulturą i prawodawstwem Rusi oraz Słowian południowych w średniowieczu i ich kontaktów z Bizancjum. Jako historyk literatur słowiańskich przyczynił się do gruntowniejszej znajomości na Zachodzie literatury rosyjskiej (m. in. krytyczne edycje francuskie pełnych wydań dzieł L. Tolstoja, T. Dostojewskiego), a także i polskiej (tłumaczył J. Słowackiego,

pisał o H. Sienkiewiczu). Zmarły był związany z Polską: urodzony 18 września 1890 w Kaliszu, skończył Uniwersytet Warszawski (1914); w okresie międzywojennym publikował też w języku polskim (m. in. *Statuty cara Stefana Duszana*, Lwów 1939), był członkiem Towarzystwa Naukowego we Lwowie. W 1965 r. przebywał w Polsce uczestnicząc w zorganizowanym przez IH PAN sympozjum „Europa IX—XI w.” oraz w pracach Międzynarodowego Kongresu Archeologii Słowiańskiej.

Materiały do kroniki przygotowali:

Iza Biezuńska-Malowist, Stanisław Bylina, Stefan Kieniewicz, Stefan K. Kuczyński, Antoni Mączak, Andrzej Olejarczuk, Andrzej Poppe, Bożena Wiórkiewicz